

Депчинська Іветта Агтілівна
викладач кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

МЕТОДИ І ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В ШКОЛАХ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ

У статті розкриваються організаційні засади реалізації змісту гуманітарної освіти в школах Закарпаття в період 1919-1939 рр. У роботі показано, що, у розробці методів і форм навчання міжвоєнного періоду на Підкарпатській Русі було багато пошуків та новаторських ідей. Те, що ці проблеми були поставлені та широко обговорювалися на сторінках періодичних видань, сприяло розвитку гуманітарної освіти на Підкарпатській Русі.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, школа, гуманітарна освіта, методи, форми організації навчання.

Вступ. Методи і форми реалізації змісту гуманітарної освіти покликані забезпечити формування світогляду особистості на основі: розвитку знань про себе, суспільство, світ; набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення до довкілля, в основі якого, насамперед, розуміння життєвих цінностей. Гуманітарне знання, яке покликане формувати моральність, людяність, толерантність відіграє доленосне значення як у житті окремої людини, так і у житті суспільства, загалом. Тому надзвичайно важливою є проблема добору методів і форм засвоєння учнями системи гуманітарного знання.

Аналіз досліджень і публікацій. Загальні питання історії та розвитку освіти і школи Закарпаття розкрито у працях: В.Гомонная, А.Ігната, Б.Качура, В.Росула, М.Талапканича, Н.Товтин, В.Турияніці, В.Химинця.

Різним аспектам розвитку освіти і шкільництва Закарпаття в період 1919-1939 рр. присвячена численна кількість дисертаційних досліджень (М.Кляп, М.Кухти, Л.Маляр, Н.Марфинець, І.Небесника, Г.Розлуцької, Г.Товканець, О.Фізеші, О.Яцини, П.Ходанича).

Проблеми методів і форм реалізації змісту освіти в школах Підкарпатської Русі присвячено численну кількість робіт теоретичного і методичного характеру, що публікувались у педагогічній літературі і на сторінках педагогічних часописів. Зокрема, йдеться про праці А.Волошина “Дидактика (1932)”, “Загальна методика” (1932), “Педагогічна психологія” (1932), “Загальна педагогіка” (1933), “Педагогіка і дидактика” (1935), “Методика народно-шкільного навчання” (1935). Пошуки шляхів реалізації змісту освіти відображено у педагогічних часописах “Наша школа” (А.Алискевич, М.Колесник, А.Макаренко), “Учитель” (Ф.Агій, Ф.Балицький, О.Боршош, І.Гопко, М.Литвицький, А.Полянський, Ю.Ревай).

У попередніх наших дослідженнях було розкрито сутність поняття гуманітарної освіти [1], йшлося про загальні чинники розвитку змісту гуманітарної освіти в школах Закарпаття (1919-1939рр) [2].

Проблема реалізації змісту гуманітарної освіти не розглядалась дослідниками системно і цілісно. Це і обумовлює її актуальність.

Визначення мети та завдань дослідження. Мета дослідження полягала у розкритті шляхів реалізації (методів і форм) змісту гуманітарної освіти в школах Підкарпатської Русі. Завданнями дослідження охоплено: а) методи навчання та особливості їх

використання у реалізації змісту гуманітарної освіти; б) форми організації навчання та особливості їх використання в школах Підкарпатської Русі.

Виклад основного матеріалу. Педагоги Підкарпатської Русі добре розуміли, що у досягненні поставленої перед шкільництвом освітньої мети визначну роль відіграє система дидактичних форм і методів організації гуманітарної освіти. Тому наолягали на необхідності враховувати у шкільній практиці досягнення світової психолого-педагогічної та дидактичної науки. “Най школа буде школою праці, де дійсно мірється, пробується, порівнюється з дітьми, де діти питають, де аналізують. Таким засадам мусиме підчинити і свої методи, і учебну техніку, а також способи та форми наукованя”, – писав у 1921 р. Й. Пешек [3, с.34].

Процес навчання на початку 20-х рр. ХХ століття у школах Підкарпатської Русі розглядався як взаємодія вчителя й учня. Безперечно, великого значення, як доведено в параграфі 2.1, надавалося змісту навчання. Проте, які б не були навчальні плани, програми, підручники, вони залишалися нейтральними, якщо педагог не знаходив шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів.

Гуманітарна освіта в школі 20-30-х рр. ХХ століття здійснювалася з використанням певних методів у її організації, які повною мірою відповідали інтересам та віковим особливостям учнів. У педагогічних часописах та окремих виданнях з’являється значна кількість матеріалів методичного спрямування. “Методичні помічні книги, часописи дають пильному учительові всяких шкіл сьогодні досить вказівок і порад, як має навчальний матеріал на кожному степені науки переробляти, коли і як має уживати індукції, а коли і як дедукції, яких наглядних учених средств уживати для оживлення науки”, – зазначалося на сторінках педагогічної преси [4, с.2]. Методичні посібники того часу склалися з двох частин: одна була призначена для учнів, а в другій містилися методичні вказівки для вчителів, у яких чітко проглядається використання різних методів навчання.

Періоду 1920-1939-х рр. властива відсутність чітко накресленої й послідовно витриманої класифікації методів та засобів навчання. Не досить чітко визначалося й поняття терміну “метод”.

Дискусії з приводу методів як важливого компоненту процесу навчання точилися і на сторінках педагогічних журналів, і на методичних курсах, і учительських зібраннях. Під час дискусій були визначені

ні умови оптимального вибору методів навчання при реалізації змісту гуманітарної освіти: відповідність методів меті та змісту навчання, психологічним і віковим особливостям учнів, місцевим чинникам, а також особистості вчителя.

Дискусії найперше сприяли утвердженню в практику роботи шкіл нових методів навчання. У 20-ті роки ХХ століття, коли так загострилася боротьба проти книжкового і вербального навчання та посилювалися вимоги до розвитку самостійності учнів, значного розвитку одержало пошукове навчання. Відповідно вводилися нові методи навчання, які наближували його до життя. Тому поширеним на Підкарпатській Русі у шкільній практиці стає так званий “дальтонівський метод” або “план вільного індивідуального лабораторного навчання” [5, с.46].

Для реалізації змісту гуманітарної освіти в міжвоєнний період активно розроблявся і втілювався в життя з урахуванням регіональних особливостей дальтонівський метод навчання.

Значне місце на Підкарпатській Русі відігравали практичні методи роботи: вправи, письмові завдання, твори, ручні вирази тощо. “Самостійна праця учнів, – відзначав А. Волошин, – є тоді, коли асоціація зображень предметових, словесних і письмових стається свідомо й доцільно – так витворюється диспозиція до легкої репродукції знання. Самостійність учнів при письмових працях вимагає й того, щоб шукання правильної форми робилося самим учнем, бо лише так закріпиться правильне знання до пам’яті” [6, с.47].

Здебільшого практичні методи не несли нової інформації, а служили для її закріплення та формування умінь застосовувати знання. Їх кількість залежала від індивідуальних особливостей школярів і мала бути достатньою для формування певних навичок. Наприклад, у статті “О науковану граматики і правопису” педагог Ю.Ревай пропонував при вивченні граматики використовувати чотири типи вправ: розмовні, граматичні, правописні, допоміжні [7]. Поряд з цим дописувач під криптонімом “М.В.” у статті “Рідна мова в вихованні й навчанні” описує наступні види робіт з науки рідної мови: 1) розбір читань; 2) письмові вправи; 3) граматичні вправи [8, с.8-10].

На початку 30-х років у школах Підкарпатської Русі впроваджувалися нові методи навчання, які ґрунтувалися на знаннях про психологічні особливості учнів. Відбувався перехід від дедуктивних до індуктивних методів навчання. Складалася нова методика викладання гуманітарних предметів на основі концентрації. Суть концентрації полягала в тому, що, наприклад, вивчаючи тему із одного предмета, вчитель використовував матеріал із різних навчальних дисциплін. Цікавими з цієї точки зору є педагогічні розвідки З.Гулка, І.Лизака, А.Полянського, Ю.Ревай [9; 10; 11; 12]. Так, на думку А.Полянського, “концентрація має бути природна, а не насильна; може бути предметова; моментальна (екскурсії, природні явища); конкретна чи абстрактна. Педагог наводить приклади використання у навчанні різних видів концентрації, зауважуючи, що у школах віддавна концентрували вчителі, але не було “в концентрації системи, а система випрацюється тоді, коли вчитель підготує матеріали з кожного предмета в цьому напрямку, з котрим би виросла виховуюча ідеальна трудова школа” [12, с.343-349].

І.Лизак наголошував, що в школу необхідно ввести “навчання концентраційне, яке означає не тільки, що при одному предметі концентрується матеріал більше предметів, але і то, щоби одного дня при всіх учебных предметах (по возможности) говорилось о одной темі, которую намеряеме разбирати із некоторого реального предмета” [11, с.8].

Педагоги Підкарпатської Русі в міжвоєнний період при вивченні письма, читання, опануванні іноземних мов почали використовувати глобальний метод (Globální metoda), що знайшло відображення на сторінках педагогічної преси в оглядах і дослідженнях М.Литвицького, Й.Пешини, В.Панека [13; 14; 15].

На уроках письма-читання в народних школах за глобальною методою дитина вчилася читати зразу цілими словами (а не по складах) із використанням малюнків та ілюстрацій. Наприклад, “дитина, дивлячися на малюнок і бачачи під ним відповідне слово, читає його відразу без жодного сумніву в тому, що робить помилку. Читає се слово із властивою йому інтонацією” [13, с.190]. Згідно з цією методикою, як підкреслюється в джерелах, перехід від читання окремих слів до коротких і поширених речень відбувався легко, без особливих труднощів.

В процесі впровадження глобального методу велика відповідальність покладалася на вчителя. Адже вчителю необхідно було достатньо добре підготуватися, до кожного уроку підібрати ілюстративний матеріал: “дитина не виходить поза межі набутого нею досвідом зв’язно висловлювати свої думки та логічно конструювати речення для передачі того, що бачить на малюнку. Самий же малюнок не тільки привокуює увагу дитини, а й удержує її фантазію в рамках певної суцільності” [13, с.191]. З цього погляду, навчальний матеріал не був абстрактним і незрозумілим, навпаки – сприймався дитиною у формі живих, конкретних образів, що асоціювалися в уяві дитини з відповідними словами.

Використання глобального методу при вивченні іноземних мов передбачало вивчення не окремих слів, а сприйняття зразу складніших синтаксичних конструкцій – речень, текстів. При цьому головною опорою при навчанні вважалися зір, інтерес до вивчення мови, пам’ять. Цей метод мав ще одну назву – “догадування” (metoda dohadovaci) [15]. При сприйнятті тексту значна частина слів для дітей були незрозумілими, а ключом до їхнього розуміння був контекст та багатий ілюстративний матеріал.

У 20-30-ті роки в шкільництві Підкарпатської Русі широко використовувалися методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності школярів. Особливо сприяли розвитку інтересу до навчання включення учнів до ролевих ігор. Гра в навчальному процесі забезпечувала емоційну обстановку відтворення знань, полегшувала засвоєння навчального матеріалу, створювала сприятливий для засвоєння знань настрій, знімала втому та перевантаження.

Використання ігрової методики в практиці шкільництва Підкарпатської Русі знайшло відображення на сторінках педагогічної преси. Слід відзначити статті, в яких узагальнювався педагогічний досвід у цьому напрямку. Це публікації О.Заклинської, І.Крайника, І.Карпинцової [16; 17; 18].

Популяризацію методів стимулювання навчально-пізнавальної діяльності школярів пропагували на

сторінках педагогічних часописів і чеські колеги. Цікаві пропозиції висловлювали Марія Бухалова, Марія Бартушкова [19; 20]. Так, Марія Бухалова пропонувала використання у шкільництві різних видів ігор (вільних, спеціальних, соціальних, комбінованих), акцентувала увагу на тому, що найкраще і найприродніше їх проводити на лоні природи (у саду, парку, полі, біля річки) із використанням природних матеріалів (глини, трави, листя та гілок дерев, каштанів, горіхів тощо). Так, на її думку, дитина легко засвоювала морально-етичні звичаї і традиції, вчилася відрізняти добро від зла [19, с.100-106].

Важливе місце в організації гуманітарної освіти на Підкарпатській Русі педагоги надавали такому методичному прийому, як включення дітей у драматизацію та інсценізацію літературних творів. Такий методичний прийом розвивав у дітей творчі здібності, пам'ять, уяву, збагачував їх мову, формував комунікабельні здібності і що найголовніше – викликав самостійну творчість дітей. «Характерна особливість цього методу, – як зазначав у статті “Бесіда учителя в школі” інспектор С. Бочек, – полягає у тому, що навіть сухі предмети можна оживити дійством, персоналізацією, драматизацією” [20, с.109]. В іншому джерелі зазначалося, що “драматизація служить не лише завданням повторення матеріалу, а й цілям морального виховання, бо розвиває почуття” [6, с.45].

Основними методами реалізації змісту гуманітарної освіти міжвоєнного періоду на Підкарпатській Русі були: за джерелом інформації – словесні, практичні, наочні; за логікою передачі інформації – індуктивні та дедуктивні; за рівнем самостійності – робота під керівництвом вчителя та самостійна робота. За допомогою широкого спектру навчально-методичного асеналу педагоги намагалися відтворити діяльність (трудова) школу, яка доцільно розвивала всі тілесні і духовні здібності учнів, навчала їх передусім власним трудом здобувати нові знання. Це було не механічне нагромадження відомостей з різних предметів, а навчання через щоденну копітку працю для майбутнього життя.

Отже у міжвоєнний період педагоги Підкарпатської Русі працювали на рівні передових педагогічних ідей свого часу та намагалися в практичній роботі втілити в життя надбання як світової педагогіки, так і результати власних пошуків. Це стосувалося, безперечно, і організаційних форм навчання.

Основною формою навчання в школах Підкарпатської Русі був урок, елементами якого виступали: організаційний момент, подача і закріплення нового матеріалу, перевірка знань, умінь учнів, домашнє завдання. Ці загальні положення були конкретизовані у роботі А. Волошина “Педагогічна методологія”. Пе-

дагог зазначав: “кожна наука починається повторенням вже знаного матеріалу, до якого в’яжеться новий матеріал, на котрий учитель звертає увагу. Повторення може бути словесне й розумове. Словесне повторення опирається лише на м’язеву пам’ять і має малу вартість. Розумове повторювання загострює асоціацію нових думок із старими, витворює нові, легкі дороги для скорого уявлення нового знання”. Перший принцип у народній школі – це “нагляд (наочність), другий – використання казок, з яких можна вивести наглядне навчання та якими можна викликати в дитини добрі почуття” [6].

У шкільництві міжвоєнного періоду серед форм організації гуманітарної освіти використовувались індивідуальні, групові, колективні (фронтальні). Індивідуальна форма навчання була поширена у процесі роботи над індивідуальними проектами, завданнями для самостійної роботи.

Найпоширенішою груповою формою реалізації змісту гуманітарної освіти були, безперечно, екскурсії. Великого значення такій формі роботи надавав А. Волошин. “Екскурсія багато значить, – писав відомий педагог, – для фізичного виховання, для науки, для морального виховання...”. Педагог зауважував, що велике значення під час екскурсій має організаційний момент. До екскурсії вчитель приготує своїх учнів “з огляду матеріального та морального, себто має направити увагу учнів на те, що вони в екскурсії можуть бачити та навчитися”... Під час екскурсії треба вважати на порядок, призначити провідників, разом вирушати зі школи і вертатися разом назад” [5, с.53].

Екскурсії були частиною шкільної роботи. До проведення та їх організації у 20-30-х роках ХХ століття педагоги ставилися надзвичайно серйозно, намагаючись дати їм належне теоретичне обґрунтування та розробити методику проведення. У програмах народних, горожанських шкіл з багатьох предметів були передбачені навчальні екскурсії. Тематика, місце проведення, зміст регламентувалися навчальними програмами.

Користувалися популярністю у школах Підкарпатської Русі краєзнавчі екскурсії.

Висновки. Таким чином, у розробці методів і форм навчання міжвоєнного періоду на Підкарпатській Русі було багато пошуків та новаторських ідей. Проте вже те, що ці проблеми були поставлені та широко обговорювалися на сторінках періодичних видань, сприяло розвитку гуманітарної освіти на Підкарпатській Русі. Перспективи подальших досліджень пов’язуємо із аналізом навчальних планів та програм тогочасного періоду з метою визначення ролі і місця засобів навчання у реалізації змісту гуманітарної освіти.

Список використаної літератури

1. Делчинська І.А. Розвиток змісту гуманітарної освіти: аналіз поняття / І.А.Делчинська, М.В.Опачко // Науковий вісник УжНУ. Серія Педагогіка. Соціальна робота. [ред. кол.: В.В.Козубовська]. – Ужгород: Вид-цтво “Говерла”, 2015. – Вип.36. – С.48-52
2. Делчинська І.А. Розиток шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919-1939 р.р. / І.А.Делчинська // Науковий вісник УжНУ. Серія Педагогіка. Соціальна робота. [ред. кол.: В.В.Козубовська]. – Ужгород: Вид-цтво “Говерла”, 2015. – Вип. 37. – С.40-43
3. Пешек Й. Спеціальна образуюча ціль поодиноких предметів народної школи и впливаючи из него выслѣды / Й.Пешек // Учитель. – 1921. – Ч.3. – С.33-41
4. Алиськевич А. Класифіковання в школі / А.Алиськевич // Наша школа. – 1936. – Р.2. – Ч.6. – С.1-6
5. Волошин А. Педагогіка і дидактика (На правах рукопису) / Августин Волошин. – Ужгород. – 1935. – 79 с.

6. Волошин А. Педагогічна методологія. Кн. I. Методологія навчання / Августин Волошин. – Прага : Пробоем, 1943. – 208 с.
7. Ревай Ю. О наукованню граматики і правопису / Ю.Ревай // Учитель. – Рочник 5. – 1924. Число 1-2. – С.3-12.
8. М.В. Рідна мова в вихованні й навчанні // Наша школа. – 1937. – Р.3. – Ч.7. – С.8-11.
9. Hulka Z. Koncentrace učiva na školach městanských / Z. Hulka // Учитель. – 1928. – Р.9. – Ч. 2-3. – С.154-156.
10. Лизак І. Руководство для учительства народних шкіл на Подкарп. Русі / Іван Лизак. – Ужгород: Книгопечатня О.О.Василян В Ужгороді, 1924. – 128с
11. Полянський А. Концентрація в елементарній класі / А.Полянський // Учитель. – 1927. – Ч. 10. – С.343 – 349.
12. Ревай Ю. О наукованню граматики и правописа / Ю. Ревай // Учитель. – 1924. – Ч.1-2. – С.3-12
13. Литвицький М. Глобальна метода наукованя письма-читання / М.Литвицький // Учитель. – 1931. – Р.13. – Ч.4. – С.190-191.
14. Пешина Й. Глобальна метода в народних школах Подкарп. Русі / Й.Пешина // Учитель. – 1931. – Р.13. – Ч.4. – С.188-190.
15. Panek V. Clobalni metoda čtení / V. Panek // Учитель. – Р.13. – Ч.3. – С.125-129
16. Заклинська О. Про наукованя граматики родного языка / О. Заклинська // Учитель. – 1924. – Ч.3-4. – С.41-45
17. Крайник І. Нові напрями / І.Крайник // Учитель. – 1925. – Ч.3-4. – С.61-69
18. Карпинцова І. Хосенность забави і тілесної роботи в народній школі / І. Карпинцова // Учитель. – 1928. – Р.9. – Ч.1. – С.20-23
19. Buchalova M. Tělesná výchova dítěte předškolního / Marie Buchalova // Учитель. – 1928. – Р.9. – Ч.1. – С.100-106
20. Bartušková Marie. Hry socialní ve škole materské / Marie Bartušková // Учитель. – 1927. – Р.8. – Ч.6-7. – С.248-250

Стаття надійшла до редакції 27.04.2016 р.
Рецензент – канд.пед.наук, доц.Опачко М.В.

Депчинська Іветта

преподаватель, кафедра педагогики и психологии

Государственное высшее учебное заведение «Ужгородский национальный университет», Ужгород, Украина

МЕТОДЫ И ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛАХ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ

В статье раскрываются организационные основы реализации содержания гуманитарного образования в школах Закарпатья в период 1919-1939 гг. В работе показано, что в разработке методов и форм обучения междувоенного периода на Подкарпатской Руси было много поисков и новаторских идей. То, что эти проблемы были поставлены и широко обсуждались на страницах периодических изданий, способствовало развитию гуманитарного образования на Подкарпатской Руси.

Ключевые слова: Подкарпатская Русь, школа, гуманитарное образование, методы, формы организации обучения.

Depchinska Ivetta

Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology

State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»

Uzhhorod, Ukraine

METHODS AND FORMS OF HUMANITARIAN EDUCATION IN THE SCHOOLS OF THE PIDKARPATSKA RUS

In the article the author reveals the organizational principles of the realization of content of liberal education in schools in Transcarpathia during the 1919-1939. The teachers of the Pidkarpatska Rus understood that for the achieving of the goal before the school education system an important role was played by the didactic forms and methods of liberal education. Therefore, they insisted on the need to take into account of the school practice the achievements in psycho-pedagogical and didactic sciences.

In the article the author shows that in developing techniques and educational forms during the interwar period in the Pidkarpatska Rus there were a lot of researches and innovative ideas. The fact, that these issues were raised and discussed extensively in the pages of periodicals, is contributed to the development of liberal education in the Pidkarpatska Rus. The aspects for further researches associate with the analysis of the curricula and programs of that period with the goal to determine the role and place of learning tools in the implementation of the content of liberal education.

Key words: the Pidkarpatska Rus, school, humanities, methods, forms of training.